

AGATA KOKOCIŃSKA¹, TADEUSZ KALETA²

¹*Instytut Genetyki I Hodowli Zwierząt Polskiej Akademii Nauk
Jastrzębiec, ul. Postępu 36A
05-552 Magdalenka*

²*Katedra Genetyki i Ogólnej Hodowli Zwierząt
Wydział Nauk o Zwierzętach
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
ul. Ciszewskiego 8, 02-786 Warszawa
E-mail: agata.maria.kokocinska@gmail.com
tkaleta@gazeta.pl*

BEHAVIORYZM I BEHAVIOR – MYŚL FILOZOFICZNA I BADANIA PRZYRODNICZE

WSTĘP

Bardzo często spotykamy w wielu czasopiśmiech popularnonaukowych sformułowanie „behaviorizm” w odniesieniu do opisu zachowania zwierząt i zoopsychologii. Nale-

żałoby ujednoczyć tę terminologię, ponieważ wprowadza ona w błąd czytelników, używając dwóch terminów, niosących zupełnie inne przesłanie: behavior i behaviorizm.

„BEHAVIOR”, CZYLI ZACHOWANIE

BEHAVIOR I JEGO FORMY

Biorąc pod uwagę budowę anatomiczną mózgu i całego układu nerwowego kręgowców możemy jednoznacznie stwierdzić, iż jest on swoistym układem korelacyjnym służącym do odbierania ze środowiska informacji czuciowej oraz wiążącym tę reakcję z odpowiednimi schematami reakcji ruchowych (SADOWSKI 2007). W odpowiedzi na dany czynnik pojawia się zachowanie (zwane też behaviorem), które najprościej rzecz ujmując, jest złożonym systemem zachowań zwierzęcia w odpowiedzi na sygnały docierające ze środowiska zewnętrznego lub z wnętrza organizmu. Autonomiczny układ nerwowy kręgowców oraz ściśle z nim związany somatyczny układ czuciowo-ruchowy kieruje czynnościami trzewnymi i układem dokrewnym oraz decyduje o behaviorze emocjonalnym i motywowanym. Im bardziej rozwinięty organizm, tym bardziej złożony wykazuje behavior; jest to związane z ewolucją układu ner-

wowego (GRIFFIN 2004, KALETA 2007). Tak więc, mówiąc o różnych zachowaniach konkretnego zwierzęcia, bądź o problemach na jego tle, mówimy o zachowaniu (behaviorze) czy też zaburzeniach behavioralnych.

Pierwotnie „zachowanie” sprowadzało się do bodźca lub do szeregu bodźców wywołujących reakcje; tego typu behavior nazywamy stereotypowym. Mówimy, że jest on wrodzony, ponieważ jest uzależniony od wrodzonych cech układu nerwowego danego organizmu. Takim przykładem może być podstawowa umiejętność organizmu, jaką jest reakcja orientacyjna (przygotowanie do walki lub ucieczki) czy też orientacja w przestrzeni, w tym m.in. taksje, czyli kierunkowe reakcje obrotowe drobnych organizmów związane z ich przemieszczaniem się pod wpływem fizycznych i chemicznych bodźców kierunkowych. Jest to dowód na to, że nawet najprostsze organizmy, takie jak np. pierwotniaki, wykazują pewne formy zachowania, bowiem w każdym momencie mogą

reagować na dany czynnik środowiska zewnętrznego oraz mogą wypracować różnorodne formy adaptacji. Im więcej jest tych form adaptacji, tym bardziej zróżnicowany, a zarazem mniej stereotypowy behavior. Innym przykładem behavioru stereotypowego są odruchy bezwarunkowe, będące podstawą funkcjonowania większości organizmów. Powstają one w wyniku odziedziczonych cech układu nerwowego, w związku z czym są wrodzone i natychmiastowe. Odpowiedzialne za nie są niższe części układu nerwowego (DETHIER i STELLAR 1966).

Bardziej złożoną formą, na którą również składają się odruchy, jest behavior instynktowy (motywowany). Aby dogłębnie wyjaśnić tę formę zachowania, należy najpierw przeanalizować, czym w zasadzie jest instynkt? Według CHMURZYŃSKIEGO (2009) „instynkt (łac. *instinctus* podnieta, popęd) to wrodzona i dziedziczna zdolność zwierząt (łącznie z człowiekiem) do wykonywania ciągu zachowań napędzanych przez popędy, wywołanych i kierowanych przez odpowiednie bodźce zewnętrzne, prowadzących do skutków koniecznych dla życia osobnika lub utrzymania gatunku”. Według TINBERGENA (1976) zaś jest to system hierarchicznie zorganizowanych ośrodków nerwowych w mózgu: popędowych, i związanych z nimi tzw. mechanizmów wyzwalających, oraz efektorowych (np. ruchowych), odpowiedzialnych za przejawianie się łańcucha działań instynktowych, związanych z jednym zadaniem biologicznym (od tak rozumianego instynktu tworzymy w języku polskim przymiotnik „instynktowy”).

W jednej z pierwszych polskich książek poświęconych zoopsychologii, *Psychologii zwierząt* Jana Dembowskiego, znajdujemy 5 punktów Zieglera, którymi charakteryzuje się działanie instynktowe (DEMBOWSKI 1946):

1. Jest odziedziczone, to znaczy popęd do działania i zdolność do jego wykonania należą do cech wrodzonych zwierzęcia.

2. Jego wykonanie nie wymaga poprzedniego uczenia się zwierzęcia.

3. Przebiega zasadniczo jednakowo u wszystkich normalnych osobników gatunku lub rasy.

4. Odpowiada organizacji cielesnej zwierzęcia, czyli normalnemu sposobowi używania narządów jego ciała.

5. Jest przystosowane do naturalnych warunków życia zwierzęcia, często do okresowych zmian tych warunków, np. związanych z porami roku.

Według Dethiera zaś, aby dane zachowanie można było nazwać instynktowym, musi ono być „niewyuczone, typowe dla danego gatunku i adaptatywne” (DETHIER i STELLAR 1966).

Współczesna definicja mówi, że: „instynktem nazywamy zdolność dziedziczną, niewyuczoną (zwierząt, jak również i człowieka), do nieświadomego, popędowego („automatycznego”) wykonywania sekwencji zachowań, wywołanych przez bodźce zewnętrzne, służących przetrwaniu jednostki i gatunku” (KORPIKIEWICZ 2011). Jest to jedna z trafniejszych definicji, jednak trzeba używać tego pojęcia z dużą rozwagą.

Sam Dembowski zaznaczał, że nie można wszystkich zachowań przypisywać instynktom, gdyż pomiędzy takim zachowaniem a działaniami inteligentnymi jest bardzo cienka granica, a czasem nie ma jej w ogóle. Choć widać wiele wspólnego pomiędzy tymi przykładowymi definicjami, problem nadal nie jest wyjaśniony (DEMBOWSKI 1946). Współcześni etolodzy zaznaczają, że nie można nadużywać pojęcia instynkt, gdyż trudno jest określić, w którym momencie zachowanie instynktowe zaczyna być działaniem wyuczonym, inteligentnym. Behavior instynktowy przede wszystkim opiera się na motywacji. Wiadomo, że dany bodziec czy też zespół bodźców działających na dany organizm w różnych sytuacjach może wywołać reakcję lub też nie. Aby ta reakcja nastąpiła, musimy zaobserwować pewną zmianę, którą nazywamy „zmienną wtrąconą”, czyli różnicę między dwoma mierzalnymi parametrami, w tym przypadku: stymulacją i reakcją, oraz wpływ na związek między nimi. Czasami wystarczy bardzo słaby bodziec do wyzwolenia reakcji, innym razem cały zespół silnych bodźców nie wyzwala żadnej. Wszystko to zależy właśnie od motywacji, która kieruje dany organizm na osiągnięcie celu. Idąc dalej tym tokiem myślenia, możemy wyróżnić trzy stany zachowania się zwierzęcia: faza poszukiwania określonego celu, zachowanie się skierowane na odnaleziony cel i faza uspokojenia następująca po osiągnięciu celu (MANNING 1976).

Specyficznym typem motywacji jest popęd, np. płciowy czy pokarmowy. Jest to jednak termin trudny w stosowaniu, gdyż sam w sobie popęd nie jest mierzalny, a mierzalne są jedynie reakcje na różne typy bodźców. Zachowanie instynktowe jest motywowane pewnego rodzaju popędem skierowanym na osiągnięcie określonego celu, co prowadzi do stanu „nasylenia” i uspokojenia.

nia. Z neurofizjologicznego punktu widzenia behavior motywowany jest ściśle związany z podwzgórzem, gdyż właśnie tu znajdują się ośrodki pobudzania i hamowania zachowania się motywowanego. Za hamowanie odpowiada część brzuszno-środkowa podwzgórza, tak więc, gdy uszkodzimy tę część reakcje hamujące przestaną działać. Poza podwzgórzem, wiele innych czynników wpływa na motywację, zarówno te wewnątrzśrodowiskowe (np. hormony), jak i te ze środowiska zewnętrznego (uczenie się) (DEMBOWSKI 1946, MANNING 1976).

Czym jest zatem behavior instynktowy? Jest to nieco sztuczny termin na nazwanie rodzaju zachowania stojącego pomiędzy behavioriem stereotypowym a nabytym. Wraz z biegiem ewolucji zachowania zwierząt stają się coraz bardziej złożone, zaczynamy obserwować wpływ środowiska, doświadczenia czy obserwacji. Tam, gdzie zachowania są modyfikowane poprzez proces uczenia się mówimy o behaviorze nabytym (DEMBOWSKI 1946, MANNING 1976).

Podsumowując, każde zwierzę wykazuje pewien wzorzec zachowań, który jest podstawą do opisanego jego behavioru. Na ogólny behavior składają się różnorodne czynniki środowiskowe, które podczas obserwacji trzeba brać pod uwagę. Dzięki takiej strukturze jesteśmy w stanie stworzyć podstawową „bazę danych” zwaną etogramem.

ETOLOGIA, CZYLI NAUKA O BEHAVIORZE

Nauka zajmująca się behavioriem to etologia. Słowo to pochodzi z greckiego: *ethos*, czyli zwyczaj, obyczaj, nawyk życiowy, oraz *logos*, tj. słowo, rozum. Podstawowymi obszarami, którymi zajmuje się etologia są: zachowania dziedziczne i nabyte, aspekty przystosowawcze zachowań, zachowania społeczne, rozwój osobniczy oraz interakcje wewnątrzgatunkowe oraz w mniejszym stopniu międzygatunkowe. Najważniejsze w etologii jest to, że bada ona zachowania zwierząt w ich naturalnym środowisku, bez ludzkiej ingeren-

cji. Jedyną metodą badawczą jest obserwacja zachowania się, najlepiej w środowisku naturalnym, bowiem tylko w naturze nie mamy dodatkowych czynników wpływających na behavior zwierzęcia. Inaczej sytuacja wygląda u zwierząt udomowionych, bowiem ich naturalnym środowiskiem jest środowisko zantropogenizowane. W tym przypadku zaobserwujemy bardzo dużą zmienność zachowań, ponieważ wszystko zależy od konkretnego środowiska i wpływu ludzi czy innych zwierząt na określonego osobnika. W dodatku nie możemy tu mówić o powtarzalności, gdyż występuje ona tylko w identycznych warunkach eksperymentu. Twórcami etologii są: wybitny lekarz i zoolog, pionier w badaniach dotyczących behavioru zwierząt, Konrad Zacharias Lorenz oraz wspomniany już zoolog, Niko Tinbergen, który wydając swoją książkę *Badania nad instynktem* dokonał przełomu w naukach opisujących zachowania zwierząt i stworzył podwaliny tej nauki. Z czasem w nomenklaturze pojawiły się pewne odłamy etologii, bowiem wyróżniono etologię porównawczą oraz poznawczą. Etologia porównawcza, to właśnie ta „prototypowa” etologia, której twórcą był K. Lorenz, zresztą tak nawet nazywał się instytut, którego był współzałożycielem i kierownikiem w latach 1949–1951 (Instytut Etologii Porównawczej w Altenbergu). Opiera się ona na porównywaniu nie tylko budowy zwierząt, ale i wzorców zachowania, na podstawie czego można wnioskować o ich ewolucji. Zaś etologia poznawcza (kognitywna), to ewolucyjna, ekologiczna i psychofizyczna analiza zwierzęcych umysłów. Koncentruje się na sposobie rozumowania zwierząt, na odczuwaniu i emocjach. Bada istnienie świadomości i samoświadomości. EIBL-EIBESFELDT (1989) zainteresował się zachowaniem człowieka i stworzył kolejny kierunek nazywając go etologią człowieka, która stara się wyjaśnić z biologicznego punktu widzenia postawy i zachowania ludzkie (LORENZ 1986, 1975; TINBERGEN 1976).

BEHAVIORYZM

Behawioryzm to kierunek psychologii XX w. oraz metoda jej uprawiania. W filozofii zaś jest poglądem na naturę umysłu i jego relację w stosunku do ciała (SZUBKA 2004). Twórcą behawioryzmu jest John Broadus Watson, który w 1913 r. opublikował manifest *Psychologia jak ją widzi behawiorysta*

(WATSON 1990), przedstawiający jego koncepcję psychologii. Odrzucała ona analizowanie świadomości i introspekcję, jako metodę subiektywną i nienaukową, skupia się zaś na zachowaniach oraz czynnikach, które je warunkują, czyli na „sytuacjach”. Manifest ten traktuje się jako narodzenie behawioryzmu.

Według niego zachowanie przybiera postać bodziec-reakcja (ang. stimulus-response, S-R), a więc prawidłowych związków między podnietami a reakcjami organizmu. Odrzuca metodę introspekcji zakładając, że każde zachowanie jest reakcją na bodźce, a rozwój stanowi wynik uczenia się (pod wpływem zmian środowiska) nowych reakcji. Watson uważał, że każdego noworodka można wychować na człowieka o dowolnych cechach charakteru, niezależnie od genów (WATSON 1990). Odwołuje się w ten sposób do filozofii Arystotelesa (rozpowszechnionej później przez Johna Locka), u którego człowiek rodzi się jako *tabula rasa* (czysta tablica), która zostaje zapisana stopniowo w ciągu życia i zdobywania doświadczeń.

Behawioryzm wywodzi się z psychologii eksperymentalnej i jest odpowiedzią na nie-naukowe podejście, które zrodziło się w psychologii wraz z powstaniem psychoanalizy. Celem jaki sobie stawia jest, przede wszystkim, opis, przewidywanie i wyjaśnianie zachowania się organizmów (MAREK 2011). Manifest ten, to pewnego rodzaju pamflet, protest przeciwko psychofizjologii, pojęciu świadomości, uznający je za „sztuczne”. Przeciwstawił się paralelizmowi psychofizycznemu, odrzucając jedną z dwóch substancji „budujących” człowieka, tę niematerialną (duchową). Odszedł także od metody introspekcyjnej, uznając ją za subiektywną i stworzył program nowej psychologii, prawdziwie naukowej, empirycznej. Jego zdaniem psycholog powinien stosować wyłącznie obiektywną metodę badań, tak jak to robią przyrodnicy. Poprzez systematyczną obserwację i wprowadzenie uogólnień na podstawie eksperymentów i obserwacji, należy formułować i weryfikować hipotezy, w odniesieniu do praw i zasad, którym podlega zachowanie się człowieka.

Jest to obiektywnie poznawalna, ruchowa odpowiedź człowieka lub zwierzęcia na daną podnietę lub na układ podniet, czyli na wspomnianą już „sytuację”. Tak więc, „sytuacja” oraz odpowiedź na nią, czyli konkretne „zachowanie”, to kluczowe elementy, które bada behawioryzm. Przy bardziej złożonych schematach zachowań pojawił się problem metodologiczny. Wtedy Watson wyodrębnił dwa rodzaje odpowiedzi: zewnętrzne oraz wewnętrzne (*cliche*). Te drugie okazały się bardzo trudne do badania w sposób obiektywny. Ponadto, pojawił się problem obiektywnej oceny sytuacji; trudno było określić granicę pomiędzy subiektywną a obiektyw-

ną oceną (WANN 2002, MIETZEL 2003). Behawioryzm w psychologii określa się niekiedy jako behawioryzm metodologiczny. Z czasem pojawiły się różne formy behawioryzmu, od umiarkowanego, reprezentowanego przez Tolmana i Thorndike’a, po radykalny.

Najbardziej znanymi przedstawicielami behawioryzmu są: Iwan Pawłow (badacz warunkowania reaktywnego), Edward Thorndike (warunkowanie instrumentalne), John Watson (warunkowanie reaktywne), Clark Hull (twórca teorii integrującej warunkowanie reaktywne i warunkowanie instrumentalne) oraz Burrhus Skinner (warunkowanie sprawcze).

BEHAVIORYZM FILOZOFICZNY

Behawioryzm filozoficzny, inaczej nazywany logicznym, kładł większy nacisk na zagadnienia języka, którym opisuje się umysł i jego relacje do ciała. Tak więc każde zdanie, które orzeka coś o umyśle może być adekwatnie przetłumaczone na zdanie mówiące o zachowaniu lub dyspozycji do zachowania. Podstawowy wymóg behawioryzmu logicznego, to przede wszystkim możliwość intersubiektywnej weryfikacji twierdzeń psychologicznych. Jeśli jakieś twierdzenie nie daje się zweryfikować, jest bezsensowne. Pojęcie „świadomość” nie jest uznawane przez behawiorystów, ponieważ nie spełnia wymogów intersubiektywności. Do głównych reprezentantów behawioryzmu w filozofii należeli Rudolf Carnap i Gilbert Ryle. Według nich terminy, za pomocą których opisuje się życie umysłowe człowieka w rzeczywistości odnoszą się nie do umysłu, ale do zachowań. Zadaniem filozofa umysłu jest przekładanie zdań z psychologii ludowej na zdania fizyczne: zdanie „x odczuwa ból” redukuje się do „x krzyczy i wykonuje konwulsyjne ruchy” (HOHOL 2013/2014).

BEHAVIORYZM RADYKALNY

Za twórcę radykalnego behawioryzmu uznaje się Burrhusa F. Skinnera. Różnice pomiędzy behawioryzmem metodologicznym, tj. watsonowskim, a radykalnym, skinnerowskim, są znaczne. Nie należy traktować tego drugiego jako kontynuacji, a raczej jako nowy, odrębny nurt, który narodził się na podwalinach behawioryzmu Watsona.

Według Skinnera najistotniejsze w nauce jest zbadanie zmiennych wpływających na naukowców, próba ich kontroli oraz minimalizacja ich wpływu na sam eksperyment. Nie istnieje bowiem niezależny i obiektywny ob-

serwator, nie należy zatem postulować możliwości jego istnienia (wspomniana już cienka granica pomiędzy obiektywną a subiektywną oceną obserwatora). W przeciwieństwie do Watsona, zamiast schematu: sytuacja > reakcja, SKINNER (1963, 2013) stworzył nowy, ulepszony schemat wzorując się jedynie na korzeniach behawioryzmu metodologicznego. Według niego, reakcja ta powinna wyglądać następująco: bodziec > reakcja (zachowanie) > konsekwencje (wzmocnienie) > reakcje w przyszłości.

Skinner, mówiąc o potrzebie wyjaśniania pewnych zachowań, nie miał na myśli jedynie opisu, ale przede wszystkim związek przyczynowo-skutkowy. Idąc tym tropem dążył do opracowania maksymalnie ekonomicznych i uproszczonych opisów. Kierował się podejściem *stricte* empirycznym oraz funkcjonalnym badaniem zmiennych, które są obserwowalne (mieralne). Radykalni behawioryści potrzebowali operacyjnie zdefiniowanych, konkretnych miar, które służyłyby określeniu zmiennych wpływających na zachowanie. W ten sposób chcieli zoptymalizować badania behawioralne, będące do tej pory w dużej mierze zsubiektywizowane i niewymierne, a co za tym idzie, łatwe do podważenia i obalenia. Według Skinnera zachowania werbalne to fizyczne zdarzenia, zaś język ma charakter abstrakcyjny. Najważniejszym jednak aspektem, na który zwrócił on uwagę i chciał go wyeliminować, to efekt badacza, który może nieświadomie wywierać wpływ na ocenę i wynik doświadczenia. Dlatego też należy podchodzić krytycznie do samej procedury i uważać, by hipoteza nie stała się tezą. Tym sposobem Skinner sugerował pewne zasady, którymi powinien się kierować badacz, tj.: traktować analizę i kontrolę jako cel nauki, poszukiwać praw uczenia poprzez analizę prostych reakcji w kontrolowanych warunkach laboratoryjnych oraz unikać niejednoznacznie zdefiniowanych pojęć i nie odwoływać się w wyjaśnianiu do nieobserwowalnych stanów (MAREK 2011).

BEHAVIOR A BEHAVIORYZM

Zarówno pojęcie „behavior”, jak i „behaviorizm” odnoszą się do zachowania (ang. behavior, zachowanie), jednak to pierwsze, jako synonim „zachowania się”, określa całość dostrzegalnych dla zewnętrznego obserwatora reakcji organizmu na dane czynniki, a to drugie jest bardzo silnie rozwiniętym kierunkiem w psychologii opierającym się na przyczynowo-skutkowej obserwacji zachowa-

nia, ograniczającej się do eksperymentalnej i obiektywnie mierzalnej analizy. Behaviorizm nie powinien opierać się na badaniach przeżyć wewnętrznych, odrzucając istnienie świadomości i introspekcję, a analizując stałe związki między bodźcami i reakcjami (behaviorizm metodologiczny). Opierając się na naukach Watsona, SKINNER (1963, 2013) opracował nowe spojrzenie na behaviorizm, tzw. behaviorizm radykalny. Opierał się on na teorii wzmocnień, co daje podwaliny do współczesnych teorii dotyczących układu nagrody oraz badań dotyczących motywacji. Behaviorizm filozoficzny zaś utrzymuje, że terminologia stosowana do opisu introspekcji człowieka czy zwierzęcia, w istocie odnosi się do jego zachowania czy też dyspozycji do zachowania. Tak więc, używanie określenia behaviorizm do opisu po prostu etogramów czy schematu zachowań zwierząt (lub człowieka), np. uwzględniając jego habitat, jest zdecydowanie błędne. Mówimy wtedy po prostu o behaviorze. Jeśli zaś chcemy określić naukę, czy dział zajmujący się behaviorem, mówimy wtedy o etologii. Nie mylmy kierunku w psychologii XX w. i myśli filozoficznej, tj. behaviorizmu, z całokształtem zachowań, jakie przejawia dany gatunek, tj. z behaviorem.

BEHAVIOR WSPÓŁCZEŚNIE

Obecnie termin behavior jest chętnie używanym sformułowaniem odnoszącym się bezpośrednio do zachowania zwierząt, ale nie tylko. Ponadto, nauka o zachowaniu wyraźnie skłania się w kierunku metod biologii molekularnej, gdzie genetyka i układ nerwowy są kluczem do odpowiedzi na większość pytań (GODZIŃSKA 1999), oczywiście wciąż stojąc u boku psychologii.

Człowiek z zaburzeniami na tle psychicznym uda się do psychologa czy też psychiatry. W świecie zwierząt analogicznie mówimy o zoopsychologu, którego praca opiera się przede wszystkim na analizie relacji zwierzę-środowisko. Według listy zawodów Ministerstwa Pracy: zoopsycholog (i) pomaga tworzyć satysfakcjonującą relację między człowiekiem a zwierzęciem oraz osobami z jego otoczenia, (ii) udziela wsparcia w usuwaniu lub redukowaniu niepożądanych czy niepokojących zachowań zwierzęcia, na które skarży się właściciel, (iii) stawia diagnozę po przeprowadzeniu obserwacji zachowań zwierzęcia, (iv) określa problem i jego przyczyny, (v) przedstawia propozycję określonej

terapii zachowań w celu poradzenia sobie z daną sytuacją (<http://psz.praca.gov.pl/>).

Wśród metod psychoterapii ludzi możemy wyróżnić terapię poznawczo-behawioralną, która zajmuje się problemami i trudnościami „tu i teraz”. Nie skupia się na przyczynach problemów ani na uprzednio pojawiających się objawach, zaś poszukuje sposobów poprawienia stanu świadomości pacjenta w chwili obecnej. Ogranicza się do badania konkretnej sytuacji oraz wynikających z niej myśli, zachowań, odczuć emocjonalnych i reakcji fizjologicznych (www.rcpsych.ac.uk). Odnosząc się do zwierząt, analogicznie można przytoczyć kolejny termin: behawiorysta. Tu słowo „behawiorysta” nabiera nowego znaczenia. Nie jest to bowiem przedstawiciel XX-wiecznego behawioryzmu, a przedstawiciel biologicznych nauk behawioralnych. Często spotykane jest sformułowanie „behawiorysta” w odniesieniu do zawodu, którego zadaniem jest terapia zaburzeń zachowania się zwierząt, najczęściej określonych gatunków (psów, kotów, koni) lub przedstawicieli rzadziej hodowanych gromad. Podobnie jak w terapii poznawczo-behawioralnej, behawiorysta skupia się na korygowaniu zachowań patologicznych.

Na fali „mody” behawioralnej pojawił się także neologizm: behawiorystyka. Być może utworzenie tego terminu miało na celu oddzielenie grubą linią nauki o behawiorze od behawioryzmu (wciąż pojawiającego się w złym kontekście). Nie ma on jednak odzwierciedlenia w literaturze. Kierunek o tej nazwie utworzony został na Uniwersytecie Przyrodniczym w Lublinie i umożliwia poznanie mechanizmów odpowiedzialnych za występowanie określonego rodzaju zachowania, związków między bodźcami a reakcjami. Na ich podstawie można przewidywać zachowanie w określonych sytuacjach ze wskazaniem tych, które wywołały dane zachowanie (w tym również niepożądane lub niebezpieczne z możliwością jego eliminacji) oraz powiązać warunki dobrostanu zwierząt różnych gatunków i grup użytkowych z ich potrzebami emocjonalnymi (psychicznymi) w aspekcie zachowań typowych dla gatunku. (<http://www.up.lublin.pl/behawiorystyka/>). Tak więc, termin ten jest bardzo bliski szeroko rozumianej etologii i zoopsychologii, których głównym trzonem jest behawior, czyli zachowanie się zwierząt.

BEHAVIORYZM I BEHAVIOR- MYŚL FILOZOFICZNA I BADANIA PRZYRODNICZE

Streszczenie

Behawior i behawioryzm to pojęcia często używane zamiennie, co jest błędem. Celem niniejszego artykułu jest szczegółowe wyjaśnienie obydwu pojęć oraz wskazanie związku między nimi. Zarówno pojęcie „behawior”, jak i „behawioryzm” odnoszą się do zachowania. Behawior jest złożonym systemem zachowań zwierzęcia w odpowiedzi na sygnały docierające ze środowiska zewnętrznego lub z wnętrza organizmu, zaś behawioryzm odnosi się do bardzo silnie rozwiniętego kierunku w psychologii, opierającego się na przyczynowo- skutkowej obserwacji

zachowania ograniczającej się do eksperymentalnej i obiektywnie mierzalnej analizy. Wyróżniamy behawioryzm metodologiczny (Watsona) oraz radykalny (Skinnera), a także behawioryzm filozoficzny, określany także mianem logicznego. Nauka zajmująca się behawiorem to etologia. Opisuje ona różne formy zachowań, zarówno tych wrodzonych jak i nabytych, poprzez obserwację przede wszystkim w warunkach naturalnych, ale i eksperymentalnych. Behawior możemy podzielić na: stereotypowy (wrodzony), instynktowy (motywowany) oraz nabyty.

BEHAVIORISM AND BEHAVIOR: PHILOSOPHY AND BEHAVIORAL METHODS

Summary

Behavior and behaviorism are concepts often used interchangeably, which is wrong. The aim of this article is a detailed explanation of both concepts and relationship between them. Both terms “behavior” and “behaviorism” refer to the behavior. However, the first means a system of complex behavior of an animal in the response to signals from external environment or from the body interior. While the other one refers to the very strongly developed branch of psychology based

on cause-and- effect behavioral observations limited to the experimental and objectively measurable analysis. There are distinguished methodological behaviorism (Watson), radical behaviorism (Skinner), and philosophical behaviorism, also called logical. Science concerned with the behavior, named ethology, describes various forms of inborn and acquired behavior observed primarily in nature, and also in an experimental space.

LITERATURA

- CHMURZYŃSKI J., 2009. *Instynkt*. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3914908>.
- DEMBOWSKI J., 1946. *Psychologia zwierząt*. Spółdzielnia wydawnicza Czytelnik.
- DETHIER V.G., STELLAR E., 1966. *Zachowanie się zwierząt*, PWN Warszawa.
- EIBL-EIBESFELDT I., 1989. *Human Ethology*. Aldine de Gruyter, New York.
- GODZIŃSKA E. J., 1999. *Socjobiologia molekularna: narodziny nowej dyscypliny naukowej*. *Psychologia-Etologia-Genetyka* 0, 33–65.
- GRIFFIN D. R., 2004. *Umysty zwierząt*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- HOHOL M., 2013/2014. *Filozofia umyśtu i kognitywistyka. Wykład monograficzny*. http://matuszhochol.filozofiawnauce.pl/wp-content/uploads/2013/02/FU_kogni1-1.pdf
- KALETA T., 2007. *Zachowanie się zwierząt. Zarys problematyki*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- KORPIKIEWICZ H., 2011. *Biokomunikacja. Jak zwierzęta komunikują się ze światem*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- LORENZ K., 1975. *Tak zwane zło*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- LORENZ K., 1986. *Regres człowieczeństwa*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- MANNING A., 1976. *Wstęp do etologii zwierząt*. PWN, Warszawa.
- MAREK N., 2011. *Radykalny behawioryzm jako filozofia nauki*. *Semina Scientiarum* 10, 78–91.
- MIETZEL G., 2003. *Wprowadzenie do psychologii*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- SADOWSKI B., 2007. *Biologiczne mechanizmy zachowania się ludzi i zwierząt*. PWN, Warszawa.
- SKINNER B.F., 1963. *Operant behavior*. *Am. Psychol.* 18, 503–515.
- SKINNER B.F., 2013. *Behawioryzm*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- SZUBAKA T., 2004. *Behawioryzm* [W:] *Słownik filozofii*. HARTMAN J. (red.). Zielona Sowa, Kraków.
- TINBERGEN N., 1976. *Badania nad instynktem*. PWN, Warszawa.
- WANN T. W., 2002. *Behawioryzm i fenomenologia: różne ujęcia współczesnej psychologii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- WATSON J. B., 1990. *Behawioryzm oraz Psychologia, jak widzi ją behawiorysta*. PWN, Warszawa.